

DAWID BŁASZCZAK,

OLGA FILIPIAK

PAŃSTWOWA SZKOŁA WYŻSZA IM. PAPIEŻA JANA PAWŁA II

W BIAŁEJ PODLASKIEJ

E-MAIL: DAWID-BLASZCZAK@WP.PL

TRANSGRANICZNE STRUKTURY SIECIOWE POLSKI I NIEMIEC – OD RELACJI WERTYKALNYCH DO HORYZONTALNYCH. PRZYKŁAD WYBRANYCH PROJEKTÓW PROGRAMU EUROPEJSKIEJ WSPÓŁPRACY TERYTORIALNEJ 2007–2013

Wprowadzenie

W niniejszym tekście podjęto próbę prezentacji sieciowego podejścia do badania współpracy transgranicznej, stanowiącej przedmiot badań zaliczanych do szerokiego spektrum zainteresowań socjologii pogranicza. Aplikacja teorii i metodologii sieci do wspomnianej dyscypliny ma swoje uzasadnienie w kilku тезach. Po pierwsze, zdaniem Grzegorza Babińskiego „zmienia się w istotny sposób wymiar (...) dotychczasowych pogranicz. Typowa dla starych obszarów dominacja centrum i wertykalizacja relacji (...) ustępuje miejsca bardziej horyzontalnemu, symetrycznemu, (...) partnerskim relacjom” [Babiński 2001: 22]. Po drugie, sieci analogicznie do granic „przesuwają się (...) wyzwalają na znacznych obszarach wiele nowych zjawisk i procesów, o zróżnicowanym charakterze, natężeniu i kierunku” [Kurcz 2012: 462]. Po trzecie, jak pisze John Urry, „do współczesnych analiz potrzebne są nowe terminy, charakteryzujące dynamikę oraz relacje między sieciami” [Urry 2005: 706]. Po czwarte, jak zaznacza Edwin Bendyk „nauka sieci daje nowe narzędzie, by patrząc na rzeczywistość w nowy sposób móc o niej prowadzić racjonalny dyskurs” [Bendyk 2004: 282]. Po piąte, „polscy autorzy w zasadzie nie posługują się terminem sieć i nie stosują analizy sieciowej do badania współpracy terytorialnej” [Dumała 2012: 365].

Podstawowym celem artykułu jest analiza struktury współpracy transgranicznej zachodniej części Polski, opartej na wybranych projektach, realizowanych w ramach Programu Europejskiej Współpracy Terytorialnej na lata 2007-2013. W opracowaniu autorzy ocenili zakres działań podejmowanych w Programie, określili typy podmiotów zaangażowanych we współpracę w jego obrębie, dokonali charakterystyki geometrii struktur sieciowych, opisali pozycję aktorów w sieci, zwracając uwagę na zależność pomiędzy miejscem a władzą w sieci, dostępem do innych aktorów i zasobów sieciowych. W części teoretycznej autorzy odnieśli się do wybranych koncepcji struktury (m.in.: G. Simmla, A. Radcliffe-Browna, A. Giddensa, P. Sztompki, C. Levi-Straussa, S. Nagla, T. Parsonsa), sieci (w tym E. Bendyka, J. Urry'ego, M. Castells) i kapitału społecznego w ujęciu sieciowym (m.in.: N. Lina, R. Burta, R. Putnama, P. Bourdieu). W części empirycznej, analizując struktury sieciowe do pomiaru ich właściwości zastosowano następujące wskaźniki: centralność i gęstość sieci, stopień węzła, liczba brokerów i mostów, liczba komponentów, przechodniość i równoważność powiązań.

Struktury – relacje – sieci powiązań – aplikacja do socjologii pogranicza

Termin struktury społecznej jest ściśle wpisany w socjologię jako naukę zajmującą się badaniem struktur (statyka społeczna) i procesów (dynamika społeczna) charakterystycznych dla funkcjonowania otaczającej rzeczywistości społecznej. Piotr Sztompka mocno akcentuje fakt, że „Pojęcie struktury zrobiło zawrotną karierę. Jest jednym z centralnych pojęć wielu dziedzin nauki, a zarazem jednym z najmodniejszych terminów języka potocznego” [Sztompka 2005: 170]. Jonathan Turner dodaje, że „pomimo swego centralnego znaczenia rzadko poddaje się je opracowaniu teoretycznemu, natomiast widoczna jest tendencja do posługiwania się nimi raczej jako metaforą niż (...) terminami teoretycznymi” [Turner 2006: 547]. W *Słowniku socjologii i nauk społecznych* zapisano, że „Nie istnieje jednak ogólnie przyjęte znaczenie tego terminu, a próby zaproponowania zwężonych definicji okazały się nieskuteczne” [Słownik 2005: 366].

Alfred Radcliffe-Brown strukturę społeczną traktuje jako aspekt systemu społecznego, w którym istotne znaczenie ma proces wymiany: „mechanizm społeczeństwa jawi się w całkiem nowym świetle, jeśli rozpatrywany jest w odniesieniu do struktury społecznej. Wymiana (...) zależy od pewnej struktury, to jest sieci relacji pomiędzy osobami i zbiorami osób, jest jej rezultatem i równocześnie sposobem ją zachowującym” [Radcliffe-

-Brown 2000: 200]. Początkowe definiowanie struktury w kategorii układu i segmentów zastąpił relacjami pomiędzy jednostkami. Struktura społeczna „składa się z sumy wszystkich stosunków społecznych wszystkich jednostek w danym momencie czasu” [Radcliffe-Brown 1958: 176]. Co więcej, jest to „układ osób w zinstytucjonalizowanych rolach i stosunkach” [Radcliffe-Brown 1958: 169].

Aspekt relacyjny, jako fundament struktury społecznej, podkreśla Piotr Sztompka pisząc, że „W pojęciu struktury społecznej znikają jednostki, pozycje społeczne czy role, a pozostaje jedynie czysta sieć relacji między nimi, sam kształt czy forma organizacji” [Sztompka 2002: 135]. Zdaniem autora „czystą konfigurację stosunków społecznych, niezależnie od tego między kim występują i czego dotyczą, nazywamy (...) strukturą społeczną” [Sztompka 2002: 136]. Georg Simmel patrząc na społeczeństwo przez pryzmat struktury zwraca uwagę na jej kształt, konfigurację, obiekty i relacje kreujące strukturę, a dalej cechy i prawidłowości. Simmlowska koncepcja struktury przybiera charakter minimum dwuelementowy. „Struktura społeczna opiera się tu bezpośrednio na związku dwóch osobników, wystarczy, aby jeden z nich wystąpił ze związku, a całość przestanie istnieć” [Simmel 2005: 88]. Uwzględniając płaszczyznę empiryczną, „najprostsza z punktu widzenia metodologicznego formacją społeczną jest układ dwóch elementów. Służy on jako schemat, załączek i podstawa niezliczonych struktur wielocłonowych” [Simmel 2005: 88]. Georg Simmel był zdania, że struktura społeczna to pasmo nieustannych interakcji, zatem trzeba o niej rozważać, „jako o formach bądź konfiguracjach interakcji wiążących i umożliwiających olbrzymią różnorodność (...) działań jednostek” [Turner 2006: 553]. Co więcej, zdaniem G. Simmla „jakkolwiek byłby powierzchowny sens i treść relacji społecznych, u ich podłoża leży forma bądź struktura” [Turner 2006: 553].

Claude Levi-Strauss w swoich badaniach, analogicznie do wspomnianego wcześniej A. Radcliffe-Browna, doszedł do wniosku, że elementarną cechą struktury jest wymiana, która stanowi „wspólny mianownik wielkiej liczby jawnie heterogenicznych działań społecznych” [Turner 2006: 560]. Na jej podstawie istnieje uniwersalna, strukturalna zasada wzajemności. Siegfried F. Nagel strukturę społeczną sprowadzał do przede wszystkim własności relacji, a nie tylko i wyłącznie pozycji aktorów. Proponuje „dochodzić do struktury społeczeństwa przez abstrahowanie z konkretnej populacji (...) wzorów sieci (bądź systemu) wzajemnej zależności występujących powszechnie pomiędzy aktorami” [Nadel 1957: 21]. Autor, akcentując pierwiastek sieciowy, zwraca uwagę, że w badaniach należy skupić się na

konfiguracji powiązań, a nie statystycznym przypisaniu jednostki do takiej czy innej pozycji w strukturze¹.

W teorii socjologicznej Talcotta Parsonsa „struktura społeczna jest systemem opartych na pewnych wzorach stosunków między aktorami, występującymi we wzajemnie zależnych rolach. Rola stanowi ogniwo łączące aktora (...) ze strukturą społeczną” [Parsons 1972: 306]. Robert Merton definiując strukturę używa określenia: „siatka norm i wartości skupiających się w postaci ról społecznych, wokół wyróżnionych pozycji społecznych (...) oraz w postaci instytucji wokół istotnych funkcji społecznych” [za: Sztompka 2002: 141].

Piotr Sztompka, pisząc o strukturach społecznych, zwraca uwagę na jej następujące wymiary – normatywny, idealny, interesu i interakcyjny. W pierwszym przypadku kluczowe znaczenie przypisane jest normom i regułom działania, jakie obowiązują w strukturze, przymuszając jej członków do określonych działań, opisując, co i jak być powinno i wyzwalając pokłady zaufania i wzajemności, na bazie których ma miejsce intensyfikacja i zagęszczenie relacji. W drugim na plan pierwszy wysuwa się przekonania, poglądy, wizje i opinie osób, zajmujących określoną pozycję w strukturze. Na bazie przekonań i poglądów jest kreowany horyzont myślowy, wpływający na decyzje i działania podejmowane przez członków struktury. W trzecim istotne znaczenie przypisać należy dostępności do cenionych dóbr i zasobów, co jest związane z posiadaniem władzy, prestiżu i innych cech, ułatwiających ów dostęp. Ważne są wymiar i charakter powiązań, ich zasięg, forma, czyli geometria oraz siła ich oddziaływania na konkretne interakcje. W ostatnim przypadku kluczowe miejsce przypisać należy komunikacji (sposób, kanały oraz luki komunikacji), zdolności do nawiązywania kontaktów, stopnia otwartości na innych członków struktury [Sztompka 2002: 142-143].

Struktury społeczne cechują również zmienność, dynamika i płynność układów oraz pozycji. Norbert Elias określa to mianem figuracji, która może przyjmować formę krystalizowania się bądź rozpadu [zob. więcej Sztompka 2002: 144]. Anthony Giddens używa z kolei sformułowania „strukturacja”, polegająca na wytwarzaniu, reprodukowaniu i wykorzystywaniu struktur do działań członków społeczeństwa. Zdaniem autora „ostatecznym substratem życia społecznego są nieustannie dziejące się „praktyki społeczne”, przez które dokonuje się (...) reprodukcja, (...) transformacja społeczeństwa,

¹ Teoria S. F. Nagela dała początek bądź uzupełniała sieciowe teorie autorstwa J. Barnes’a, J. Moreno, A. Bavelasa.

podtrzymywana jest jego ciągłość, ale także wprowadzana zmiana społeczna [za: Sztompka 2002: 574]. Giddens w kontekście struktury skupia się na regułach oraz zasobach, wykorzystywanych przez aktorów w danej przestrzeni i w danym czasie. „Struktura składa się z reguł i zasobów, które są w toku praktyk mobilizowane i stosowane, ale które jednocześnie wyłaniają się, jako rezultat takich praktyk” [za: Sztompka 2002: 574].

W socjologicznych rozważaniach Pierre’a Bourdieu struktury „nie stanowią rygorystycznego przymusu, lecz raczej są tworzywem dla wielkiej różnorodności konstrukcji społecznych i kulturowych. (...) zarazem tworzą pola wyborów, możliwości i ścieżki działań twórczych czy konstruowania nowych (...) zjawisk społecznych i kulturowych” [Turner 2006: 593]. Autor zwraca również uwagę na zależności pomiędzy strukturami a kapitałami: ekonomicznym, społecznym, kulturowym i symbolicznym. „Dystrybucja tych czterech kapitałów przesądza o obiektywnej (...) strukturze systemu społecznego. Generalnie struktura (...) odzwierciedla wielkość kapitału posiadanego przez różne grupy” [Turner 2006: 594].

Z przytoczonych powyżej socjologicznych i potocznych określeń struktury społecznej można zidentyfikować kilka spójnych, fundamentalnych elementów, takich jak: relacyjność oraz zależność, regularność, powtarzalność oraz trwałość, na bazie których, za Piotrem Sztompką można stwierdzić, że „struktura to ukryta sieć trwałych i regularnych powiązań między składnikami jakiejś dziedziny rzeczywistości, która istotnie wpływa na przebieg obserwowanych zjawisk w tej dziedzinie” [Sztompka 2005:172]. Jej znaczenie (to jest sieci – dop. D.B., O.F.) wzrasta z chwilą, gdy architekturę sztywnych i hierarchicznych form organizacji zastąpiły płynne, rozległe struktury, zdolną między innymi do zawierania sojuszy, kooperacji, współpracy. Jest to związane z otwartością i dynamiką sieciowych konstrukcji społecznych. „Sieć jest wynikiem «uruchomienia» różnych procesów, które aktywizują części, w wyniku czego pojawia się ciąg oddziaływań” [Piekarczyk, Zimniewicz 2010: 9].

Struktury sieciowe dzięki swojej otwartości i złożoności są nierozzerwalnie połączone z otoczeniem, dostosowując się do wpływów zewnętrznych ale i oddziałując na środowisko. Kompleksowość sieci powoduje, że jej struktura przyjmuje różne kształty, a przy tym, w zależności uwarunkowań zewnętrznych, w niewielkich interwałach czasowych jest zdolna obierać różne stany. „Ta właściwość stwarza (...) możliwość przetrwania w burzliwym otoczeniu” [Piekarczyk, Zimniewicz 2010: 47]. Współcześnie sieć staje się nową osią zmiany, nową agorą kontaktów społecznych, politycznych, kulturowych i ekonomicznych. Jak pisze Manuel Castells „Główne

dominujące procesy w naszym społeczeństwie są połączone w sieci, które łączą różne miejsca i przypisują każdemu z nich rolę i ważność w hierarchii (...), która ostatecznie warunkuje los każdego miejsca” [Castells 2007: 415].

Obecność sieci w badaniach z zakresu socjologii pogranicza nabiera znaczenia wraz z rozwojem dynamicznego ujęcia granic, gdzie tak granice, jak i współpraca transgraniczna analizowane są przez pryzmat rekonstruowanych konfiguracji. Wzrost zainteresowania analizą powiązań ponadgranicznych oraz ponadnarodowych, to efekt dających się zaobserwować i zmierzyć procesów globalizacji i europeizacji, w których „mamy do czynienia z powszechnym, obecnym w rozmaitych dziedzinach, zainteresowaniem powiązaniami o charakterze ekonomicznym, społecznym i politycznym, które przebiegają ponad granicami państw (...), łączą ludzi, miejsca i instytucje” [Vertovec 2012: 1]. Przemiany na pograniczach otwierają bowiem nowe pola badawcze dla analizy nowej konfiguracji powiązań, przepływów i władzy w oparciu o sieciowy paradygmat konstrukcji granic i transgranicznych przestrzeni społecznych, definiowanych jako „względnie stałe, trwałe i gęste zbiory więzi, wykraczające poza granice (...) państw” [Opiłowska 2014: 30]. Z punktu widzenia strukturalnego współczesne przestrzenie transgraniczne i transnarodowe, to aktorzy (instytucje, organizacja, miasta, państwa) połączone więziami wraz z zawartością (przepływy, zasoby), pozycje w sieciach oraz całe sieci, przecinające granice, wykraczające poza tradycyjnie rozumiane terytorium, obszar, miejsce. „Przestrzeń odwołuje się do społecznych i symbolicznych więzi i transakcji pomiędzy aktorami w poprzek miejsc i granic państwowych, jak np. na pograniczach” [Opiłowska 2014: 31]. Zbigniew Kurcz podkreśla, że „Granica i jej konsekwencje, (...) straciły na rzecz analiz strukturalnych i funkcjonalnych, sięgających do innych kategorii i procesów, co (jak zaznacza autor – dop. D.B., O. F.) nie zmienia faktu, że granice towarzyszą trwaniu realnego społeczeństwa i jego przemianom” [Kurcz 2014: 38].

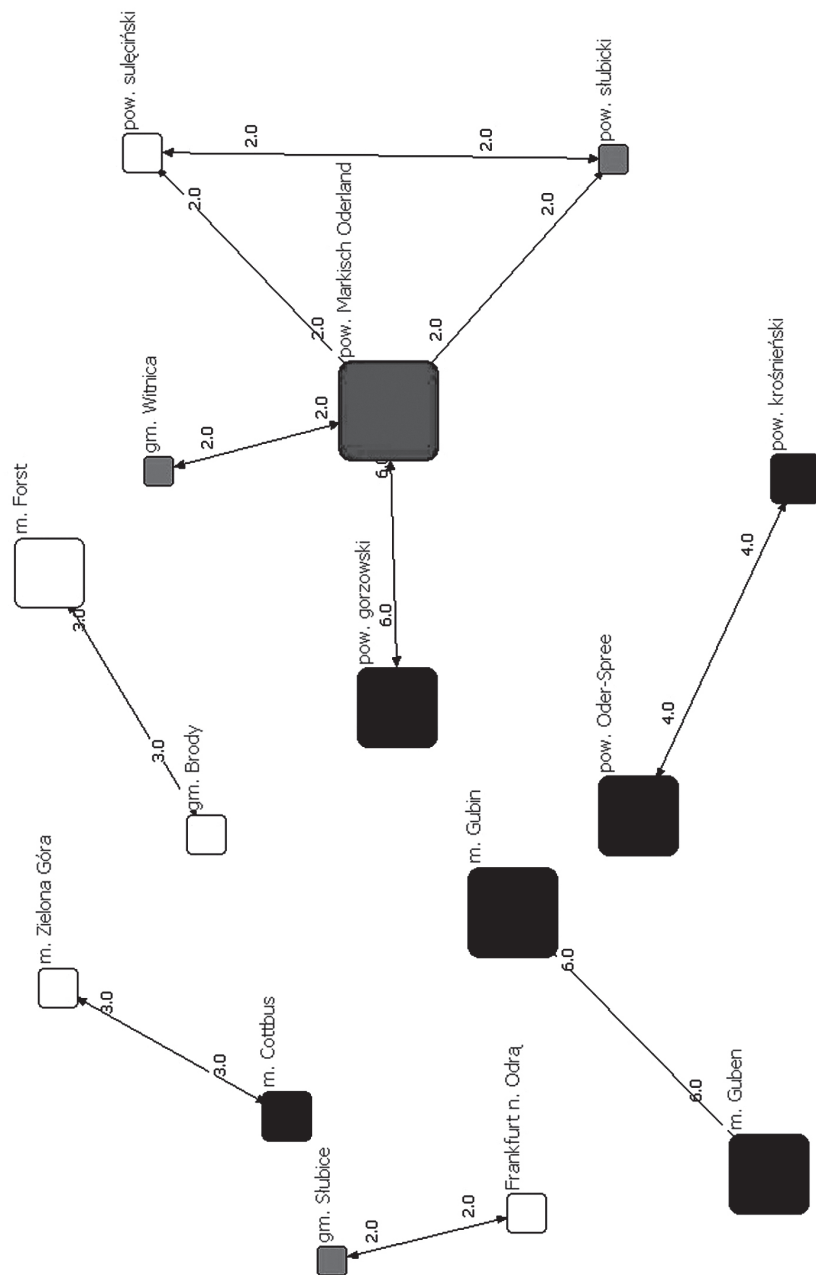
Kapitał społeczny w ujęciu sieciowym – ramy teoretyczne, wskaźniki, pomiar na wybranych przykładach Programu Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2007–2013

Przedmiotem rozważań autorów są transgraniczne koalicje podmiotów publicznych i niepublicznych, zlokalizowanych po obu stronach granicy polsko-niemieckiej, działających na rzecz rozwoju obszarów przygranicz-

nych, przyległych do tej granicy. Współpraca została oparta na bilateralnych projektach, z udziałem od 2 do 13 partnerów, realizowanych w ramach Programu Europejskiej Współpracy Terytorialnej w latach 2007–2013. W sumie analizie poddano 147 projektów Programu Polska – Saksonia (PL – SN), 53 projekty Programu Polska – Brandenburgia (PL – BB) i 69 projektów Programu Polska – Meklemburgia – Pomorze Zachodnie (PL – MB – PZ). W poszczególnych programach brało udział odpowiednio: PL – SN 66 podmiotów, PL – BB 102 aktorów, PL – MB – PZ 126 podmiotów, co w sumie daje liczbę 294 węzłów. W ramach prowadzonych badań autorzy zastosowali podejście nominalistyczne, w którym analitycy sami określają kryterium udziału w sieci i na tej podstawie wyznaczają jej granicę. W badaniach relacji współpracy autorzy zastosowali strukturalną analizę powiązań sieciowych. Dane zgromadzone zostały za pomocą badania „desk research”, polegającego na zbieraniu i analizie danych „zza biurka”, nie wymagającego tym samym pracy w terenie. Kluczowe znaczenie w gromadzeniu danych miały bazy danych, raporty elektroniczne i witryny internetowe, zawierające informacje o realizowanych projektach, ich tematyce, czasie trwania, wnioskodawcach oraz partnerach. Współpracę każdego zidentyfikowanego podmiotu wpisywano do macierzy danych programu UCINET, kodując je przy pomocy liczb, czyli „0” – brak współpracy, „1” w przypadku realizacji jednego projektu, „2” – w przypadku realizacji dwóch projektów, itd. Następnie zaimportowano dane do programu NetDraw, w którym sporządzono wizualizacje sieciowe, na podstawie których obliczono podstawowe wskaźniki strukturalne badanych sieci.

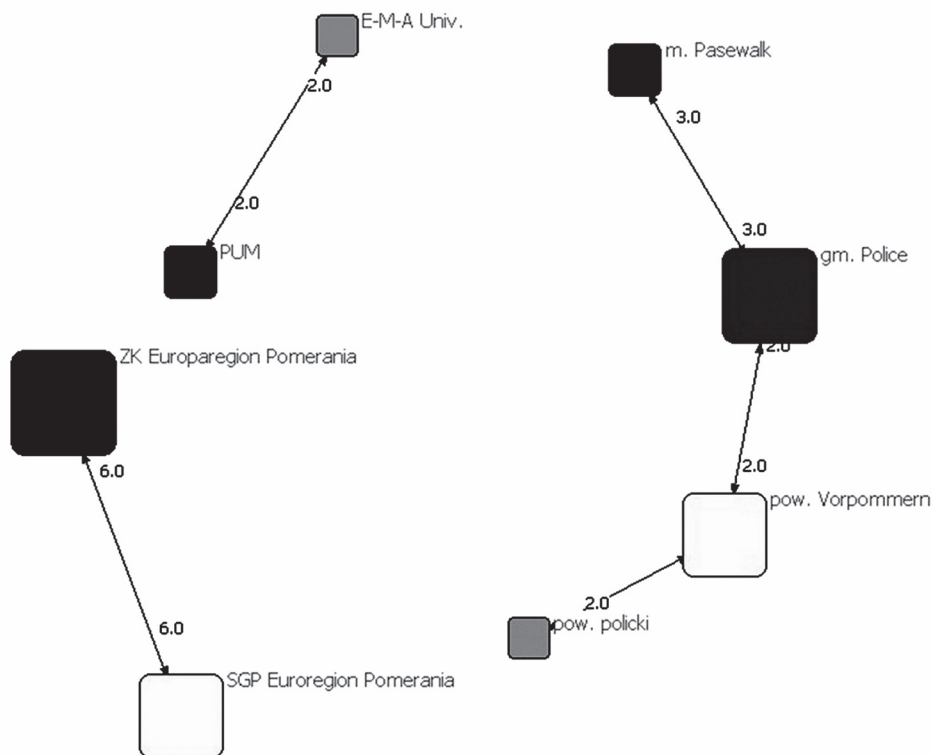
W dwóch i więcej projektach brało udział 15 aktorów w ramach Programu PL – BB (ryc. 1), 8 instytucji w Programie PL – MB – PZ (ryc. 2) oraz 11 podmiotów na kanwie sieci Programu PL – SN (ryc. 3). Największą liczbę projektów (9) zrealizował powiat Markisch Oderland, kolejną (8 inicjatyw) Euroregion Pomerania, Euroregion Neisse, miasto Gubin. W 7 inicjatywach brały udział: gmina Police, Karpacz i Zgorzelec, miasto Guben oraz powiat gorzowski. Po 6 projektów zrealizowały: powiat Vorpommern, KWP Wrocław, ZM Reichenbach, miasto Forst, z kolei 5 działań projektowych udało się zrealizować takim podmiotom, jak: starostwo Görlitz, Euroregion Sprewa – Nysa – Bóbr, gmina miejska Zgorzelec. W 4 i mniej projektach brały udział między innymi powiaty sulęciński i ślubicki, miasto Zielona Góra, gmina Brody, Euroregion Nysa, powiat zgorzelecki i inne (ryc. 1-3).

Ryc. 1. Sieć współpracy w ramach Programu PL – BB 2007–2013 (instytucje współpracujące w minimum dwóch projektach)



Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 2. Sieć współpracy w ramach Programu PL – MB – PZ 2007-2013 (instytucje współpracujące w minimum dwóch projektach)



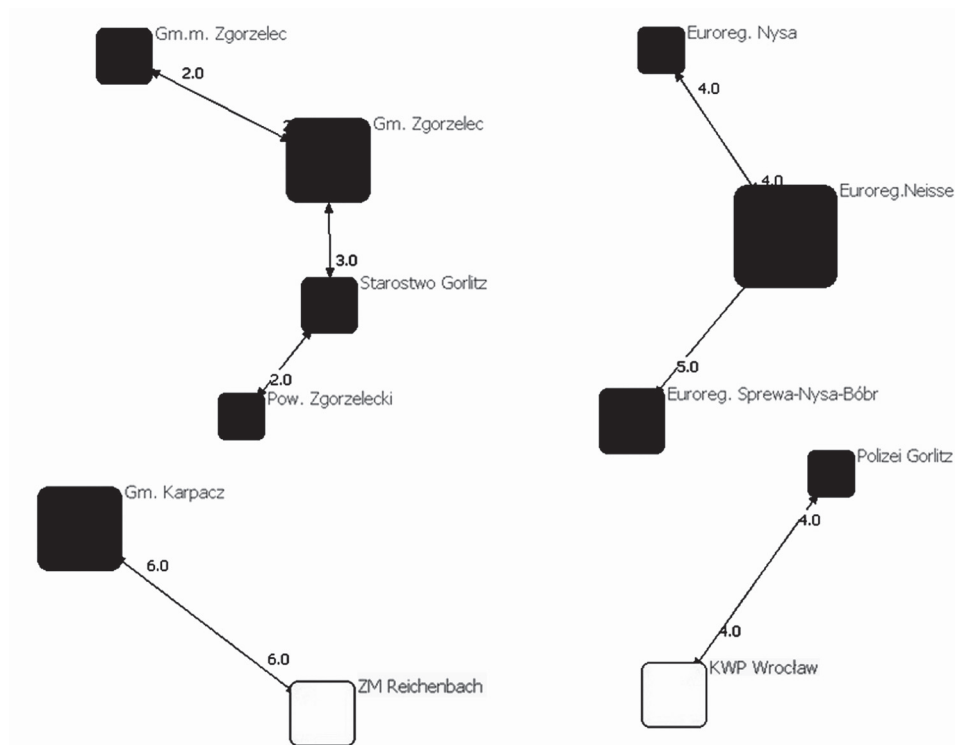
Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że sieć współpracy w ramach wybranych Programów EWT oparta jest zarówno na mikrosieciach, złożonych z od 2 do 4 aktorów, kooperujących ze sobą dla realizacji określonego projektu, jak również na dużych sieciach, skupiających po kilkanaście podmiotów (ryc. 4-6). W dużej liczbie przypadków mamy do czynienia z mikrosieciami o jednorazowym charakterze, zatem mówiąc językiem analizy sieciowej, z dużą liczbą komponentów sieci. Instytucje uczestniczące w projektach nie tworzą zwartej sieci, poza kilkoma projektami o większej liczbie partnerów, w której widoczna jest gęstsza struktura.

W prezentowanych sieciach zaobserwować można dużą liczbę punktów przecięcia i mostów, czyli węzłów i relacji, takich jak: gmina miejska Świnoujście, Euroregion Pomerania, gmina miejska Stargard Szczeciński, gmina

Karpacz, Euroregion Neisse, KWP Wrocław, powiat żarski i inne (ryc. 3-6). Struktury sieciowe, jakie ukonstytuowały się na bazie projektów cechuje duża liczba grup spójnych, czyli klik, w której każdy aktor jest połączony z innym aktorem (tzw. połączenie każdy z każdym). W analizowanych przykładach nie należy wiązać klik z negatywnym kapitałem społecznym czy kapitałem spajającym, bowiem obecność grup spójnych uwarunkowana jest specyfiką powiązań w ramach współpracy. Z punktu widzenia istotności danego węzła w sieci (centralność sieci), mierzonych liczbą jego połączeń z innymi węzłami trzon sieci stanowią między innymi powiat Markisch Oderland, Frankfurt nad Odrą, powiat sulęciński, żarski i zgorzelecki, gminy Karpacz, Police, Zgorzelec.

Ryc. 3. Sieć współpracy w ramach Programu PL – SN 2007-2013 (instytucje współpracujące w minimum dwóch projektach)



Źródło: opracowanie własne.

Koncepcja kapitału społecznego na dobre zakorzeniła się w literaturze socjologicznej, w ostatnich zaś latach zyskała znaczące miejsce nie tylko w dyskursie naukowym, ale również debacie publicznej, konceptualizacji i operacjonalizacji badań rozwojowych. Ma to związek z istniejącą korelacją pomiędzy kapitałem społecznym a rozwojem gospodarczym, czego przykładem są zarówno badania Banku Światowego i OECD, jak również publikacje, zaliczane dziś do klasyki, autorstwa Roberta Putnama czy Francis Fukuyamy².

Prekursorem zastosowania koncepcji kapitału społecznego w ujęciu sieciowym był Pierre Bourdieu, dla którego ów kapitał stanowi „sumę zasobów, aktualnych i potencjalnych, które należą się jednostce lub grupie z tytułu posiadania trwałej, mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanej sieci relacji, znajomości i wzajemnego uznania. To znaczy, jest sumą kapitałów i władzy, które sieć taka może zmobilizować” [Bourdieu, Wacquant 2001: 104-105]. W myśl powyższej definicji zasób kapitału społecznego, jaki posiada aktor, jest uwarunkowany jego udziałem w sieci powiązań, która to sieć dostarcza dostęp do odpowiednich zasobów. Wielkość oraz jakość zasobów zależy od rodzaju i ilości kapitału posiadanego przez innych członków sieci. Analizując prezentowane wizualizacje w odniesieniu do teorii P. Bourdieu, aktorami o największym potencjale kapitału społecznego są między innymi: Frankfurt nad Odrą, powiat Oder-Spree, gminy Kołbaskowo, Police i Zgorzelec, powiat żarski i zgorzelecki, gmina Karpacz.

Dysponując rozległymi sieciami powiązań kreują, mówiąc językiem P. Bourdieu, pole „jako sieć albo konfigurację obiektywnych relacji między pozycjami” [Bourdieu, Wacquant 2001: 78]. Efektywność węzła w polu jest ściśle związana z posiadanym przez niego kapitałem, dzięki któremu może wywierać wpływ na innych uczestników pola, sprawować władzę na danym polu, „a więc istnieć w danym polu, a nie być tylko «wartością bez znaczenia»” [Bourdieu, Wacquant 2001: 79]. W myśl teorii P. Bourdieu, z funkcjonowaniem pola ma związek habitus, który jest „społecznie wytworzonym systemem dyspozycji ustrukturuowanych i strukturujących, nabytym w trakcie praktyki i nakierowanym na funkcje praktyczne” [Bourdieu, Wacquant 2001: 107]. Jest on rezultatem przyjęcia określonych prawidłowości, wzorów działania oraz aktywności na danym polu. Bourdieu podkreśla, że „habitus uczestniczy w budowaniu pola jako świata znaczącego, obdarzonego sensem i wartością, w który warto inwestować swoją energię” [Bourdieu,

² Autor ma na myśli następujące pozycje: [Putnam 1995, 2009; Fukuyama 1997].

Wacquant 2001: 114]. W analizowanych sieciach silna obecność aktorów, takich jak: miasta Gubin i Forst, powiat Markisch Oderland, gmina Police, powiat gorzowski, gminy Zgorzelec i Karpacz, Euroregiony: Pomerania i Neisse (ryc. 1-3), posiadających dużą liczbą relacji, przedkłada się na ich dyspozycje i praktyki, dzięki którym z większą intensywnością biorą udział w tworzeniu kolejnych relacji i powiązań.

Według Ronalda Burta, kontynuatora perspektywy przedstawionej przez P. Bourdieu, kapitał społeczny należy utożsamiać z pozycją zajmowaną w strukturze sieci wymiany, ponieważ możliwość wymiany dóbr, usług, idei, informacji. umożliwia osiąganie korzyści w różnych dziedzinach życia. „Posiadanie określonej pozycji w strukturze wymian jest wartością samą w sobie” [Burt 2000: 4]. Na tej podstawie stwierdzić można, że wysoką pozycję w strukturze posiadają węzły mające nie tylko przewagę w wymianie zasobów, ale również możliwość oddziaływania na całą strukturę i jej elementy. Węzłami tymi są między innymi powiaty: żarski, zgorzelecki, Oder-Spree, miasta: Frankfurt nad Odrą, Forst, gminy: Police, Karpacz, Zgorzelec, Europaregion Pomerania, Uniwersytet Zielonogórski, Komenda Wojewódzka Policji we Wrocławiu (ryc. 4-6).

Koncepcję R. Burta rozwija Nan Lin, zdaniem którego „kapitał społeczny może być definiowany jako zasoby zagnieżdżone w społecznej strukturze, które są dostępne i mobilizowane w określonych działaniach” [Lin 1999: 35]. W myśl koncepcji N. Lina, na kapitał społeczny składają się trzy elementy: zasoby, jakie osadzone są w społecznych strukturach, zakres i możliwość dostępności do zasobów społecznych przez jednostki oraz częstotliwość użycia zasobów w określonych działaniach. Przedkładając analizę na język teorii Lina należy podkreślić, że kapitał społeczny jako zasób uwarunkowany częstotliwością działania, stąd istotne znaczenie należy przyporządkować liczbie połączonych węzłów i częstotliwości oraz trwaniu powiązań. W prezentowanym przykładzie stwierdzić można, że całość Programu stanowi okazję do pomnażania, inwestowania i utrzymania zasobów oraz relacji członków sieci. Dokonując pomiaru za pomocą częstotliwości użycia zasobów w określonych inicjatywach należy wnioskować, że aktorami o największym potencjale społecznego kapitału są wnioskodawcy i partnerzy najczęściej zaangażowani w projekty (zob. ryc. 1-3), a zatem: miasta Gubin i Guben, powiat Markisch Oderland i Vorpommern, gminy: Karpacz, Police, Zgorzelec, ZM Reichenbach, Komenda Wojewódzka Policji we Wrocławiu, Polizei Görlitz, Euroregion Neisse, Europaregion Pomerania.

Zdaniem T. Snijdersa i M. van der Gaaga społeczny kapitał to „zbiór zasobów posiadanych przez członków społecznych sieci, które mogą stać się dostępne dla jednostek jako rezultat historii powiązań w obrębie sieci” [Snijders, Gaaf 2002: 3]. Podejście obu autorów zakłada, że po pierwsze, struktura społeczna jest miejscem, w którym dzięki odpowiednim właściwościom tej struktury możliwy jest dostęp do kapitału społecznego; po drugie, określona pozycja aktorów w sieci kreuje określoną relację (na przykład władzy, pośredniczenia) z innymi aktorami społecznymi; po trzecie, istotne znaczenie należy przypisać historii powiązań (np. czasu trwania, jakości i rozległości). Na ilość oraz rodzaj społecznego kapitału rzutują bowiem kształt i jakość (siła) powiązań, pozycja i charakter aktorów, których znamy i utrzymujemy kontakty. Węzłami o dużym potencjale społecznego kapitału są zajmujące istotną pozycję z punktu widzenia całej sieci, pełniąc na przykład rolę brokera (pośrednika) czy mostu w sieci, dzięki czemu istnieje możliwość dotarcia do zasobów różnorodnych aktorów sieci, i ich kapitałów. W prezentowanych sieciach brokerami i mostami w przepływach, relacjach i powiązaniach są: powiaty: zgorzelecki i żarski, gminy: Karpacz, Zgorzelec, Świnoujście, Stargard Szczeciński, Uniwersytet Zielonogórski, Uniwersytet Techniczny w Dresden, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu i inni.

Dokonując pomiaru kapitału społecznego w sieci, można badać ją pod kątem rozmaitych właściwości struktury sieciowej. Pierwszą jest liczba powiązań posiadanych przez określonego aktora z innymi węzłami sieci, w myśl której im więcej jest połączeń, tym większy jest dostęp do zasobów i informacji w sieci. Druga właściwość określa strukturę sieci mierzoną za pomocą jej gęstości. Przedkładając ją na teorię Jamesa Colemana można wnioskować, że im bardziej zamknięta sieć społeczna, tym większe zaufanie między jej członkami. Z kolei zgodnie z koncepcją Ronalda Burta, o dużym potencjale kapitału społecznego decydują otwarte i rozległe sieci. Trzecia właściwość koncentruje się na aspekcie zasobowym, ponieważ to właśnie zasoby dostępne w sieci stanowią kapitał społeczny. Istotne znacznie ma tutaj posiadanie lub dostęp do informacji o powiązaniach oraz zasobach węzłów sieci oraz okolicznościach, możliwościach i warunkach ich mobilizowania. Przedkładając powyższe stwierdzenia na grunt prowadzonych badań wnioskujemy, że zamknięte sieci społeczne, konstruowane na bazie współpracy w ramach projektów nie mają charakteru negatywnego (kapitał wiążący, spajający), nie budują atmosfery nieufności i hermetyczności wobec innych podmiotów. Przeciwnie, należy podkreślić, za J. Colemanem,

że tego typu sieć współpracy, wraz z natężeniem liczby działań, wzmacnia poczucie zaufania, sprzyja realizacji kolejnych projektów, nie wykluczając przy tym innych, chętnych i zainteresowanych współpracą

W przypadku rozległych i otwartych sieci problematyka zaufania oraz dostępu do zasobów sieci wydaje się oczywista i bezdyskusyjna. Niemniej w większości analizowanych struktur można mówić o domkniętych relacjach społecznych, stanowiących kluczową, jeśli niedominującą, cechę prezentowanych sieci.

Z obecnością w strukturze sieciowej jest ściśle związane pojęcie „władzy w sieci” [Castells 2013: 53-58], uwarunkowanej miejscem węzła (-ów) w sieci, ich dynamiką i zdolnością do wpływu na innych rekonfiguracji struktury. „Aktorzy społeczni mogą ustalać swoją pozycję władzy poprzez zakładanie sieci, która gromadzi wartościowe zasoby, (...) działa zgodnie ze strategią kontrolera dostępu” [Castells 2013: 54]. W prezentowanych strukturach największy zakres władzy jest skupiony „w rękach” aktorów o największej liczbie powiązań, uczestników dużej liczby projektów, zajmujących pozycję lidera projektu lub brokera (względnie mostu) w sieci. Władza, jaką dysponują, pozwala im włączać i wyłączać określone węzły do/z sieci, kreślić standardy funkcjonowania w sieci, narzucać swój punkt widzenia innym członkom sieci, inicjować zupełnie nowe sieci lub przeprogramować istniejące, w sposób odpowiadający celom bądź oczekiwaniom węzłów sieci, jak również warunkom wewnętrznym i zewnętrznym otoczenia sieci.

Podsumowanie

Analizowana współpraca na styku granicy polsko-niemieckiej, zaliczanej do granicy o charakterze otwartym, charakteryzuje się kilkoma właściwościami, określoną specyfiką relacji i powiązań. Po pierwsze, występują w niej zarówno mikro sieci, zogniskowane wokół niewielkiej liczby węzłów (często 2-3 podmioty), jak również duże struktury sieciowe, liczące po kilkanaście podmiotów. Po drugie, węzłami sieci są przede wszystkim podmioty publiczne (samorządy, szkoły, domy kultury), w niewielkim stopniu występują organizacje pozarządowe i przedsiębiorstwa. Ten stan rzeczy należy uzasadnić przede wszystkim merytoryczną częścią Programu (cele, priorytety, zadania, z których niewiele ukierunkowanych jest na przedsiębiorców) oraz koniecznością posiadania własnego kapitału finansowego, co w przypadku niektórych podmiotów (np. organizacje pozarządowe) nie należy do rzeczy łatwych. Po trzecie, liczne sieci domknięte nie stanowią w myśl teorii Roberta Putnama, dowodu na istnienie kapitału społecznego o charakterze negatywnym. Obecność tego typu struktur, jak wspomniano, jest skutkiem specyfiki i uwarunkowań analizowanych projektów, w których kładzie się nacisk na bilateralność i korzyści dla wszystkich uczestników Programu. Po czwarte, w prezentowanych układach sieciowych występują silne węzły, dysponujące dużym potencjałem kapitału społecznego w postaci władzy, kontroli zasobów, dużej liczby połączeń z innymi węzłami, a jednocześnie szerokim zakresem wiedzy i doświadczenia. Podmioty te są istotne z punktu widzenia innych aktorów zainteresowanych współpracą transgraniczną, partycypacją w projektach europejskich. Dostęp do wspomnianych węzłów jest cennym źródłem dużej liczby różnego rodzaju komponentów, zarówno strukturalnych, jak również zasobowych.

W prezentowanym artykule podjęto próbę wypełnienia luki badawczej w zakresie aplikacji sieci społecznych na grunt szeroko rozumianej socjologii pogranicza, w której „w więcej niż jednej złożonej «jednostce», (...) buduje zróżnicowane i wielowarstwowe wzory lokalnych międzynarodowych więzi na pograniczach, artykułujące w różnych formach zestawy specyficznych powiązań symboli i sieci społecznych” [Kurczewska 2008: 271]. Odbiorcami niniejszego tekstu są osoby i podmioty zainteresowane współpracą transgraniczną, jej aktualnym stanem oraz perspektywami rozwoju.

Artykuł nie wyczerpuje podjętego tematu, stanowi próbę uchwycenia oraz zaprezentowania procesu transgraniczności, która „może cechować

się różnym natężeniem, częstotliwością, strukturą wewnętrzną oraz różny stopniem trwałości” [Sadowski 2007: 112-113]. Jest przyczynkiem do dalszych rozważań i dyskusji na temat funkcjonowania transgranicznych sieci partnerskich. Autorzy zdają sobie sprawę, że część podejmowanych kwestii została jedynie zasygnalizowana, ze wskazaniem do dalszej kontynuacji. Ma to kluczowe znaczenie w czasie, gdy struktury sieciowe zwiększają znaczenie, determinując różnego rodzaju zmiany, których efektem finalnym są nowe relacje, powiązania, układy. Zawarte w niniejszym artykule przykłady po części stanowią dowód na siłę i wagę oddziaływania transgranicznych sieci partnerskich na szeroko rozumiany rozwój obszarów przygranicznych, decydując o ich sukcesie i powodzeniu.

Bibliografia

- Babiński G. (2001), *Lokalność – pogranicza – globalizacja. Refleksje nad kierunkami badań nad współczesnymi problemami pogranicz narodowych i kulturowych*, [w:] J. Leszkowicz-Baczyński (red.), *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje i wyzwania*, Zielona Góra.
- Bendyk E. (2004), *Antymatrix. Człowiek w labiryncie sieci*, Warszawa.
- Bourdieu P., Wacquant L. J. D. (2001), *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa.
- Burt R. (2000), *The Network Structure of Social Capital*, Greenwich.
- Castells M. (2007), *Społeczeństwo sieci*, Warszawa.
- Castells M. (2013), *Władza komunikacji*, Warszawa.
- Dumała H. (2012), *Transnarodowe sieci terytorialne w Europie*, Lublin.
- Fukuyama F. (1997), *Zaufanie – kapitał społeczny i droga do dobrobytu*, Warszawa.
- Kurcz Z. (2012), *Powrót pograniczy. Entuzjazm, normalność, problemy*, [w:] K. Frysztański, P. Sztompka (red.), *Polska początku XXI wieku: przemiany kulturowe i cywilizacyjne*, Warszawa.
- Kurcz Z. (2014), *Europeizacja i nacjonalizacja pograniczy*, [w:] Z. Kurcz (red.), *Polskie pogranicza w procesie przemian*, t. 3, Wrocław.
- Kurczewska J. (2008), *Pogranicza i granice jako zadanie dla polskiej socjologii w nowych kontekstach kulturowych i politycznych*, [w:] J. Mucha, E. Narkiewicz-Niedbałec, M. Zielińska (red.), *Co nas łączy, co nas dzieli?*, Zielona Góra.
- Lin N. (1999), *Building a Network Theory of Social Capital*, “Connections”, nr 1.
- Nadel S. F. (1957), *The Study of Social Structure*, London.
- Opiołowska E. (2014), *Transnarodowość jako paradygmat badawczy w studiach nad pograniczem*, [w:] Z. Kurcz (red.), *Polskie pogranicza w procesie przemian*, t. 3, Wrocław.
- Parsons T. (1972), *Szkice z teorii socjologicznej*, Warszawa.
- Piekarczyk A., Ziminiewicz K. (2010), *Myślenie sieciowe w teorii i praktyce*, Warszawa.

- Putnam R. (1995), *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków.
- Putnam R. (2009), *Samotna gra w kregle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa.
- Radcliffe-Brown A. (1958), *Social Structure*, [w:] M. N. Srinivas (red.), *Method in Social Anthropology*, Chicago.
- Radcliffe-Brown A. (2000), *O strukturze społecznej*, [w:] M. Flis (red.), *Antropologia społeczna Radcliffe'a Browna. Z wyborem pism*, Kraków.
- Sadowski A. (2007), *Przemiany transgraniczne polsko-białoruskiego w warunkach Unii Europejskiej*, [w:] M. Zielińska, B. Trzop, K. Lisowski (red.), *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza Polski w integrującej się Europie*, Zielona Góra.
- Simmel G. (2005), *Struktury proste. Liczba elementów jako jedyny wyznacznik ich wzajemnych stosunków*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia lektury*, Kraków.
- Słownik socjologii i nauk społecznych* (2005), Warszawa.
- Snijders T., van der Gaaf M. (2002), *Proposals for the Measurement of Individual Social Capital*, London.
- Sztompka P. (2002), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków.
- Sztompka P. (2005), *Pojęcie struktury społecznej: próba uogólnienia*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia lektury*, Kraków.
- Turner J. H. (2006), *Struktura teorii socjologicznej*. Wydanie nowe, Warszawa.
- Vertovec S. (2012), *Transnarodowość*, Kraków.

Netografia:

- <http://www.sn-pl.eu/pl/beguenstigte/index.jsp>, [04.09.2015]
- <http://pl.plbb.eu/index/?id=40008b9a5380fcacce3976bf7c08af5b> i podstrony, [09.09.2015]
- [http://www.ewt.20072013.gov.pl/projekty/Strony/default.aspx?ts=1447752415&d=Program%20Meklemburgia%20Pomorze%20Przednie%20-%20Brandenburgia%20-%20Polska%20\(Wojew%20-%20Zachodniopomorskie\)](http://www.ewt.20072013.gov.pl/projekty/Strony/default.aspx?ts=1447752415&d=Program%20Meklemburgia%20Pomorze%20Przednie%20-%20Brandenburgia%20-%20Polska%20(Wojew%20-%20Zachodniopomorskie)), [14.09.2015]

SUMMARY

**Cross-border network structure of Poland and the German
– from vertical to horizontal relations. Example of selected projects program
of the European Territorial Cooperation 2007–2013**

This paper presents analysis of connections between institutional participants of cross-border cooperation Poland and German for example selected projects of the European Territorial Cooperation 2007–2013. The relations were analysed in the context of the social capital concept (Pierre Bourdieu, Ronald Burt, James Coleman, Robert Putnam, Nan Lin) using basic network indexes: density and centrality of the network, degree of the nodes, amounts of bridges and brokers. Authors described the structure and dynamics of relations on the borderland between Poland and Germany, and the position of nodes in network.

KEYWORDS: network relations, social capital, sociology of the borderland, European Territorial Cooperation 2007–2013